

ياسا ناوخوی و نیوده وله تیه کانی تایبته به پووباره سنووریه کان: پووباره سنووریه کانی ئیران

وعیراق به نمونه

که ره م رهزا میرزایی

به شی کۆمه لایه تی، کۆلیژی په ره ره ده ی بنیات، زانکۆی زاخۆ، هه ریمی کوردستان، عێراق.

<https://doi.org/10.26436/hjuoz.2020.8.2.600>

به لافکرن: 2020/06

په سه ندرن: 2020/05
وه رگرتن: 2020/03

پۆخته:

له سه ره ده می ئیستادا، جیهان توشی قهیرانی ئاو بووه. پووباره کان وه کۆ به کێک له سه ره چاوه سه ره کیه کانی دابینکردنی ئاو، به فاکته ره یکی زۆرگرنگ له پێوه ندییه سیاسی و ژینگه یه کانی نیوان ولاتان هه ژمار ده کریت. له بارودۆخی که م ئاویدا، هاوبهش بوون له ئاوی پووباره سنووریه کان، ده بیته مایه ی کێشه و ناکۆکی نیوان ولاته کان له سه ره چۆنیه تی به کارهێنانی ئه م سه ره چاوه ئاویانه. نه بوونی پێککه وتن له نیوان ولاته کان سه باره ت به کارهێنان ئه م سه ره چاوه ئاویه هاوبه شانه ده توانیت ئه م کێشانه زۆرتر بکات. له دوخیک ئه وهادا، به هۆی که مبوونی ئاو له لایه ن یه کێک له ده وه له ته کانه وه، ناکۆکی سه ره له ده دات و ده بیته هۆی ئالۆزی (گوشار) له سه ره سه ره چاوه کانی ئاو. له م دۆخه دا، پوونکردنه وه ی لایه نه یاساییه کانی ئه م ناکۆکیانه وشه فافیه ت سه باره ت به ماف و یاسا و ده سه لاتی ده وه له ته که ناراو یه کان، له به کارهێنانی ئاوی پووباره کان، ده توانیت چاره سه ری کێشه بکات. سه ره رای پویستی په چاوه کاردنی هه ندیک بابه تی زۆرگرنگ وه کۆ: گه شه ی به رده وامی پیدراوی (Sustainable Development) چه وزی پووباره کان و به پێوه بردنی یه کپارچه ی سه ره چاوه ئاویه کان و پاراستنی ژینگه، تاوتوی کردنی تیوری یاساییه کانی په یوه ست به به کارهێنانی ئاوی پووباره سنووریه کان بۆ گه یشتن به پێککه و تنیک به رده وام و جیگر زۆر پویسته. له نیوان چوار تیوری ((حوکمرا نیشتمانی ره ها (بی سنوور)، یه کپارچه یی نیشتمانی، هاوبهش بوونی چه ند ولات له به کارهێنانی ئاوی یه ک پووباره، حکومرا نیشتمانی سنوودار له به کارهێنانی ئاوه کان))، "بنه مای حکومرا نیشتمانی سنوودار" وه کۆ بنه مایه کی گشتی یاسایی و راستیه کی جیهانی و گه شتگیر، قبول کراره. تاوتوی کردنی په یماننامه نیوده وه له تیه کان و پاو و بوچوونی پسیپۆرانی باری یاسا نیوده وه له تیه کان، شیوازی دادوه ری ناوخوی و نیوده وه له تی، بریاره کانی پێکخراوه کان و کۆنفرانسه نیوده وه له تیه کان و نه ته وه یه کگرتوه کان، به تایبته لیژنه ی یاسا نیوده وه له تیه کان سه باره ت به ئاوی پووباره سنووریه کان، پێشاندهری ئه یه که ده وه له ته کان بنه مای (بنه مای حکومرا نیشتمانی سنوودار) په یه ره ده که ن. به شیوه یه کی گشتی ئه م بنه مایه جه خت له سه ره ئه وه ده کات که هه رکامه له م ده وه له تانه که له که ناری ئاوه ری هه هاوبه شه کانه، مافی سوودوه رگرتن له ئاوی پووباره سنووریه کان یان هه یه، به مه رجیک که دادپه ره رانه بیته.

په یقین سه ره کی: ئاو، پووباره کان، پووباره سنووریه کان، یاسا نیوده وه له تیه کان، پێککه و تننامه ی 1975

1. پێشه کی

گه یشتوه ته زیاتر له (7) میلیارده که س له سه ره تای سه ده ی بیست ویه که م. پێکخراوی نه ته وه یه کرتوه کان گه شه ی دانیشته وان به رپێژه ی (2) میلیارده که س بۆ دوو ده یه ی داها توه بۆ جیهان پێشبینی ده کات که ئه م گه شه یه داواکاریکی قورس له سه ره چاوه ئاویه کانی ولاتانی جیهانی سیه م ده سه پینیت هه ره ها کۆی گشتی پووبه ری ئاودیری کراوی جیهان به به راوه رد له گه ل سالی (1990) زیاتر له (5) به رامیه ر زیاد بووه (www.fao.org). قورسای داواکاریه کانی سه ره چاوه ئاویه کان کاتی که له به رامیه ری سنوودار بوونی ئه م سه ره چاوه و به ی پلانی

له سه ره ده می ئیستا، ئاو وه کۆ هۆکاریکی زۆر کاریگه ر له پێوه ندییه کانی نیوان ولاتان له قه له م ده دریت. زۆر له پسیپۆرانی بۆ داها توه ی ئاو، به ها و گرنگیه کی زۆرتر له نه وت داده نین و سه ده ی (21) به سه ده ی ئاو ناو ده بن. به کارهێنانی ئاو له م سالانه ی داویه به شیوه یه کی چاوه پوان نه کراو زیادی کردوه که هۆکاره که ی ده گه رتیه وه بۆ گه شه ی دانیشته وان و په ره سه ندی کشتوکان. دانیشته وانی جیهان له (1) میلیارده له سالی (1990)

له سه دی به نداوه کانی دوکان و حه دیسه ی وێرانکرد وه ره وه ها به نداوه کانی رومادی وسه دام و سامه پرا به ته وای ویران بوون و به نداوی ده ره به ندیخانیش (50) له سه د زیانی وه به رکه وت (هه مان سه رچاوه، ل، 84). عێراق نه یه توانیوه به نداوه وێرانکراوه کانی نوێژن بکاته وه تا له فیه رچوونی ئاو پیگری بکات. ته نها ریگایه ک که عێراق بۆ دابینکردنی به رزبوونه وه ی داواکاری ئاو هه لێژاردوه فشار له سه ر ئێران بۆ دابینکردنی ئاو هه. ئێران له کاتی کدا پیژده به کاره یێانی ئاوی رپوباره سنووریه کانی به رز کردوته وه، که پی وایه به هێچ شیه به که مافی عێراقی له به کاره یێانی ئاوی هێشه ل نه کردوه.

ده ولته تی عێراق له م داویه دا پراگه یاندوووه که ئێران به جیبه جییکردنی کۆمه له چالاکیک له سه ر رپوباره سنووریه کان بووه به هۆی که مبوونه وه ی پیژده ی ئاوی ده ربازبووی عێراق که وه زا ره تی ده ره وه ی ئێران ئه م وته یه ره تکرده وته و ده لیت ئێران ئاماده یه بۆ دانوستاندنی ته کنیکی سه باره ت به دابه شکردنی ئاوی رپوباره سنووریه کان له گه ل ده ولته تی عێراق. هه ره وه ئامازه به ریکه که وتنی عێراق و ئێران له سالی (2008) بۆ چاره سه رکردنی هه موو کیشه کان نیوان هه ردوو ولات به پی ریکه و تننامه ی (1975) کردوووه که له م ریکه و تننامه یه پیژده ی به شی هه ری که له دوو ولاته دیاری نه کراوه، بۆیه کۆمسیونی که بیکهاته وه له پسپۆرانی هه ردوو ولاته که خه ریکی دیاریکردنی به شی ئاوی هه ری که له م ولاتانه ن (ایران، 26 شه رپور، 1388).

سه ره رای ئه وه ی که سه باره ت به که شتیوانی و سنوور و رپوباره سنووریه کان وه کۆ رپوباری ئه روه ند کتیب و توێژینه وه ی زۆرکراوه، بۆ نمونه: (منازعات ایران با همسایگانش بر سرمنابع اب، چاپ 1395 ک. بررسی اختلافات ایران و عراق در مورد اروندرود، چاپ 1388 ک. گزیده اسناد سیاسی ایران و عیمانی، چاپ 1369 ک. چالشها و تعاملات ایران و عراق در نیمه ی نخست قرن بیستم، چاپ 1378 ک. بررسی تاریخی اختلافات مرزی ایران و عراق، تالیف اصغر جعفری ولدانی چاپ 1376 ک. بررسی اختلافات حقوقی ایران و عراق در مورد اروندرود، مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، چاپ 1388 ک. علی الحاج، الّزمه المائیه بین العراق و جیرانه، 2009). جیی ئامازه یه ئه م لیکیلیته وه به لگه نامانه زۆرتر له سه ر جیویۆلۆژیکی چه ند رپوباریکی باشوور و باشووری پۆژئاوا (وه کۆ رپوباره کانی ئه روه ند، گه نگیر و کونجانچه م) ته رکیزیان کردوووه. به لّام پرسی به کاره یێانی ئاوی هه ندیک له رپوباره گرینگه کانی ئه م سنوورانه ی ئامازه پیکر او وه ره وه ها سنووره کانی باکووری پۆژئاوا و پۆژئاوا وه کۆ پیویست لیکیلیته وه له سه ر نه کراوه به تاییه ت لایه نی به کاره یێانی ئه م سه رچاوه ئاویانه به گوێره ی یاسا ناوخویی ونیوده ولته تیه کان. بۆیه له م توێژینه وه دا دوسیه جیاوازه کان که سه باره ت به م بابه ته هه یه، تاوتوی کراره و

بۆ رپوبه رپوبونه وه ی وشکه سالیه کاندا هه لسه نگاندن بکریت، ئاشکرا ده بیته که جیهان توشی قه یرانی ئاو بووته وه و ئیستا به هۆی که می ئاو (70) ناوچه له جیهان وه کۆ ناوه نده کانی قه یران ناسراون (ساری، صراف، 194: 1384). له کاتی ئیسا دا سوده رگرتنی گونجاو له ئاو و سه رمایه گوزاری له سه ریدا، به شیکی گرنگ له سیاسه ت و پلانه کانی زۆریه ی ولاتانی جیهان له خۆ ده گریته و پی شیبینی ده کریت شه پ و کی شمه کی شی جیهانی بۆ به کاره یێانی ئاو له م سه ده یه دا توند بیته وه. پتروس عالی سکرتری پیشووی نه ته وه یه کگرتوووه کان له م باره یه وه ده لیت: (شه ره کانی داها تووی رۆژ هه لاتی ناوه راست به هۆی نه وته وه نیه، به لکوو زیاتر به هۆی ئاو وه ده بیته که به به رده وام پیژده که ی له م ناوچه یه له که مبوونه وه یه) (کلانتری: 23، 1395). جگه له که مبوونی پیژده ی ئاو له ناوچه که، به پیی کولتووری به کاره یێانی ئاو و شیوازی کۆنی کشتوکالّ به فیه رچوونی پیژده ی ئاو زۆرتره. به تاییه ت ئه م کی شه سه باره ت به دوو ولاتی ئێران و عێراقیش راسته. زۆر به کاره یێانی ئاو له ولاتی عێراق و به کاره یێانی نه گونجاوی ئاو له م ولاته بووه به هۆی ناکوکی نیوان عێراق و ئێران که هۆیه کی ده گه پیته وه بۆ گه شه ی دانیش تان، په ره سه ندنی شاره کان و پی شکه وتنی کشتوکالّ. پیژده ی دانیش تان عێراق له (10 ملیۆن له سالی (1973) گه شتوته زیاتر له (38 ملیۆن له سالی (2018)) www. Worldometers.info). واتا نزیکه ی (3) سی ئه وه نده زیادی کردوه. که پیشاندهری ئه وه یه به کاره یێانی ئاو له م ماوه یه (3) ئه وه نده زیادی بووه. له لایه کی تره وه ده ولته تی عێراق له ده یه ی (1970) به مه به سته ی پی شخسته نی کشتوکالّ چه ندین پۆژده ی جیی جیّ کردوه، له وانه: دانانی چه ندین به نداوه له سه ر رپوباره کان. ده ولته تی عێراق پراگه یاندوووه که رپوبه ری زه ویه کشتوکالیه کان له (6) ملیۆن هیکتار ده گه ینیته (24) ملیۆن هیکتار. که مه به سته که ی هه نارده کردنی به ره مه می کشتوکالی به ولاتانی که نداو و ولاتانی تری نیشتمانی عه ره بی بوو (Naomi 198, P. 76). هاوکات عێراق چه ند پۆژده ی بۆ هه نارده کردنی ئاو بۆ ولاتی کویت به گه رخست تا ئه وه ی که له نیوان هه ردوو ولات له سالی (1989) گریبه سته ی بۆ هه نارده کردنی ئاو بۆ کویت واژووکر که ئاوی هه نارده کراو بۆ کویت له رپوباری (ئه روه ند) دابین ده کرا. که زیاتر له (67) له سه دی ئاوی ئه م رپوباره له ئێرانه وه دیت. له لایه کی تریشه وه، به فیه رچوونی ده رامه تی ئاو له عێراق زۆره. هۆیه که شی ده گه ریته وه بۆ ئاودیری کردنی له پرا ده به ده ری زه وه یه کشتوکالیه کان، له ناو چوونی به نداوه کان و به ریوه بردنی نادروستی ئاو له عێراق (گزارش مؤسسه ی مگالعات استراتژیک لندن، 1372، ص، 78) و هه ره وه ها بوردمانه کانی هیژه هاویه یمانه کان له سالی (1991) نزیکه ی (75)

باران که به گویره ی پاپورتی ریخراوی نه ته وه به کگرتوه کان سه بارهت به بارودوخی پیوه ری قهیرانی ئاو له ناوچه جیاوازه کان جیهان له سالی (2011)، ولاتی ئیران به ولاتیکی قهیرانوی له قه له م ده ریت (خشته ی ژماره 1). بویه گه یشتن به ریکه و تننامه یه کی جیگیر و برده وام به گویره ی یاسا ناوخیی و نیو ده وله تیه کان تابیته به به کارهینانی ئاوی پوو باره سنوریه کان که به شی هر ولاتیکی تیدا دیاریت، زور گنگه.

4.1. پرسپاره کان لیكۆلینه وه:

1. نایا ئیران ده سه لات و سهروه ری له سر ئاوی پوو باره سنوریه کان به مافی په های خوی ده زانیت؟
2. ده سه لات و سهروه ری ده وله ته کان سه بارهت به پوو باره سنوریه کان له پوانگه یاسا نیوده وه تیه کان وه به شیوه ی په هایه یان سنورداره؟
3. له ریکه و تننامه ی سالی (1975) نیوان عیراق و ئیران په یوه ست به به کارهینانی ئاوی پوو باره سنوریه کان، چ ریکاریک بؤ دابه شکردنی ئاودا دانراوه؟

2. ناساندنی ناوچه ی لیكۆلینه وه

ناوچه ی لیكۆلینه وه بریتیه له ناوچه کان پوژئاوا و باکووری پوژئاوا، باشوور و باشووری پوژئاوا ی ئیران که پاریزگانکی نازه ربایجانی پوژئاوا، کرماشان، کوردستان و ئیلام، لوپستان و خوزستان له خۆده گریته وه وه ها و ناوچه کان پوژئه لات و باشووری پوژئه لاتی عیراق که ناوچه سنوریه کان پاریزگانکی سلیمانی، دیاله، واست، ناسریه، به سره و عماره له خۆده گریته که شوینی جوگرافی ئه م پوو باره و ناوچه ی تیکه ل بوونیان به ولاتی عیراق له نه خشی ژماره (1) و ناوچه سنوریه کان عیراق که له ئاوی پوو باره کان ئیران سوودمه ند ده بن، له نه خشی ژماره (2) وه ره ها پیژده و تابیته ته ندیه کان پوو باره سنوریه کان له خشیته ی ژماره (2) و تابیته ته ندیه کان پوو باره پرتاوه سنوریه کان ئیران له خشیته ی ژماره (3) پیشان دراوه.

خشیته ی ژماره (1)، بارودوخی پیوه ری قهیرانی ئاو له ناوچه جیاوازه کان جیهان له سالی (2011). سه رچاوه: (www.fao.org)

ناوچه کان	پیژده ی دابارین (mm)	سه رچاوه ئاوی شبرین	
		سه رانه به M^3	به ش له سه رچاوه ئاویه شبرینه کان جیهان به %
ئه فریقیا	678	3746	9,3
ئه مریکا	1085	20272	45,1
ئاسیا	827	2816	28,0
پوژئه لاتی ناوه راست	217	1559	1,1
ئیران	228	1718	3%
ئه وروپا	577	8884	15,5

هه ولدراوه شیواز و ریسی نیوده وه تی گونجاو بؤ سوود وه رگرتنی داد په روه رانه و به گویره ی پاراستنی به رژه وه ندیه کان هه ردوو ولاته که بؤ ئه م پوو باره نیو ده وله تیه، له ئاستی هه ریعی و جیهانی دا بخاته پوو.

1.1. ریبازی لیكۆلینه وه:

ریبازی لیكۆلینه وه ریبازی شیکاری - وه سفیه که سه ره تا پیشینه ی دانوستانده کان هه ردوو ولات سه بارهت به بابه ته که تاوتوی کراوه. له دواییدا ئامازه به یاسا و ریتمایه کان یاسا نیو ده وله تیه کان کراوه. ئینجا ناوه پوکی ریکه و تننامه ی نیوان هر دوو ولات سه بارهت به به کارهینانی ئاوی پوو باره سنوریه کان که له سالی (1975) ز به ستراوه، تاوتوی کراوه و له کوتایدا چه ند پیشنیاریک بؤ چاره سه ری کیشه که ناراسته کراوه.

2.1. ئامانجی لیكۆلینه وه:

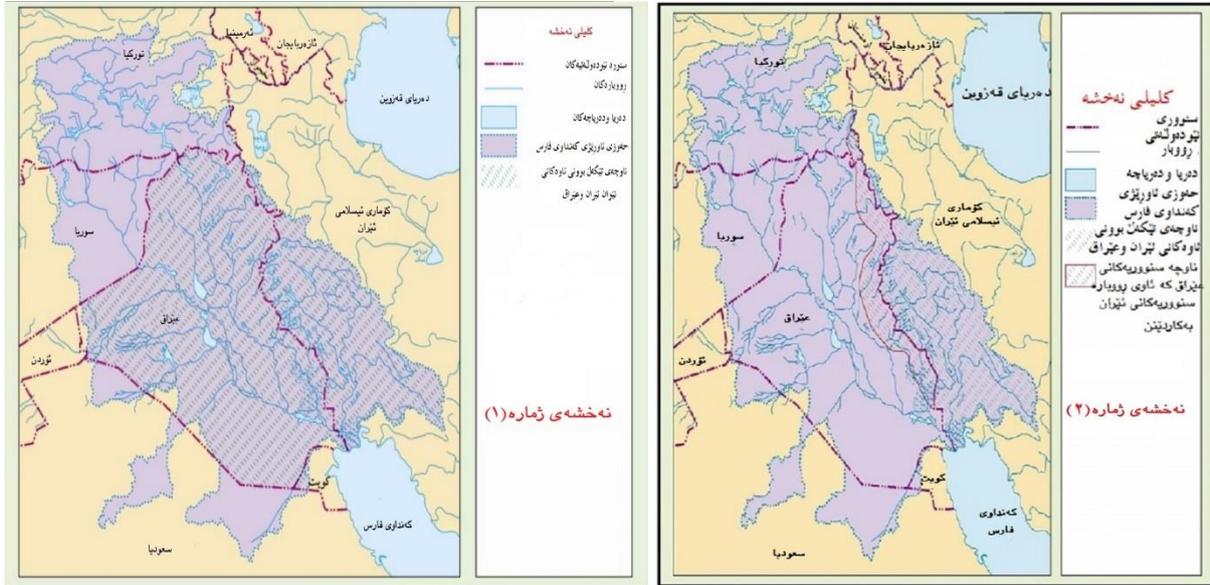
ئامانجی ئه م لیكۆلینه وه به کورتی ئه وه یه که سه بارهت به به کارهینانی ئاوی پوو باره سنوریه کان هه ردوو ولاته که له لایه ن لیژنه یه کی پسپور و تابیته ته ندیه وه له هه ردوو ولات، دانوستاندنی بنیاته رانه بگریته بؤ ئه وه ی ریکه و تننامه ی که له نیوان ئیران و عیراق بیه ستریت که به گویره ی یاسا ناوخیی و نیوده وه تیه کان بیت که هه موو پوو باره سنوریه کان له خۆ بگریته و مافی هر دوو لا له به کارهینانی ئاوی پوو باره سنوریه کان بیاریزیته و هیچ لابه نیکی تیدا زهرمه ند نه بیت.

3.1. گرنگی لیكۆلینه وه:

به گویره ی ئه وه ی که پوو باره کان سه ره کترین سه رچاوه ی ئاوی ولاتی عیراق و عیراق هیچ پوو باریکی نیه که له ناوخیی خاکه که ی سه رچاوه بگریته و ئه و پوو باره ی دینه ناو عیراقه وه، له ئیران و سوریا و تورکیا سه رچاوه ده گرن و ئه م ولاتانه جگه له سوریا، پوو به ر و پیژده ی دانیشتوانه که یان نزیکه ی (3) سی ئه وه ندیه ولاتی عیراقه و ییویستیان به پیژده یه کی زورتر له به ره مهینانی کشتو کالی به پشت به ستن به ئاوی ئه م پوو باره وه هه یه وه هه مان کاتدا هه م عیراق و هه م ولاتانی ئیران و سوریا و تورکیا ده که ونه ناوچه ی وشک و که م

2	30447	2,1	576	ئۆستریا
9	6079	100	813	جیهان

نه‌خشه‌ی ژماره (1): ناوچه‌ی تیکه‌ل بوونی ئاوه‌کانی ئیران و عیراق و ئه‌وپووبارانیه‌ی له‌ئیرانه‌وه ده‌پژنه‌عیراق و نه‌خشه‌ی ژماره (2): ناوچه سنووریه‌کانی عیراق که ئاوی پووباره سنووریه‌کانی ئیران به‌کاردینن: سه‌چاوه: (عزتی و نامی: 1388 ک.ه.ل، 102)

خشته‌ی ژماره (2) تاییه‌تمه‌ندی پووباره سنووریه‌کانی ئیران و عیراق. سه‌چاوه: زانباری سیاسی - ئابوری، ژماره 263-264، جولای - ئاگوست. 1388 ک.ه. ل 73.

ژ	ئاوی پووبار	شوینی جوگرافی	دریژی له ئیران (کم)	سنووری هاویه‌شی ئیران و عیراق (کم)
1	ئه‌روه‌ندروود	خوزستان	175	81
2	زی بچوک	نازه‌ریایجان پوژئاوا	155	45
3	قزله‌سو	کوردستان	28	15
4	که‌نگاگوش	کرماشان	79	75
5	ئه‌لوه‌ند	کرماشان	117	55
6	قۆره‌تۆ	کرماشان	45	34
7	زیمکان	کرماشان	160	-
8	سیروان	کرماشان	95	42
9	چه‌نگوله	ئیلام	82	-
10	ته‌لخاو	ئیلام	50	4
11	کونجانچم	ئیلام	69	205
12	دویژه‌ج	ئیلام	202	25
13	مه‌یمه	ئیلام	161	25

خشته‌ی ژماره (3) تاییه‌تمه‌ندی پووباره پراوا سنووریه‌کان ئیران و عیراق. سه‌چاوه: (جغرفی و لدانی، 1388، 7).

ژ	پووبار	شوینی جوگرافیایی	دریژی به‌کم	لیدی به‌%	ئاراسته‌ی گشتی	ده‌پژیت به	تیکرایی ئاوی سالانه به‌ملوین m ³	پووبه‌ری چه‌وزی پووبار به‌کم
1	زیمکان	لوپستان و کرماشان	160	1	باکووری پوژئاوا	به‌نداوی ده‌ریه‌ندیخان	18.5	2400
2	چه‌نگوله	ئیلام	84	1	باشووری پوژئاوا	دیجله	0	1200
3	سیروان	کوردستان و کرماشان	100	7%	پوژئاوا	دیاله	1100	-
4	زی بچوک	نازه‌ریایجان پوژئاوا	180	1.4	باشووری پوژئه‌لات	زی بچوک	1.280	-
5	کونجانچم	ئیلام	90	1.8	باشووری پوژئاوا	-	-	2400

بوچوونی زانایانی بوارى یاسای نیوده ولّه تی سه باره تى به دهسه لاتی ده ولّه ته کان له سه ربه کارهینانی پووباره نیوده ولّه تیه کان به چوار لق دابهش ده کریت:

أ) بنه مای سه روه ری هه ریمی ره ها (The Principle of absolute Territorial Sovereignty) ب) بنه مای یه کپارچه یی هه ریمی ره ها (The principle of absolute Territorial integrity) ج) هاوبه شبوونی چهند ولات له به کارهینانی ئاوی یه ک پووبار، (The Principle of a Community in Waters) د) بنه مای سنوودار بوونی به کارهینانی ئازادانه له ئاوه کان (The Principle of Restricting the Free use of the Waters).

1.3.3. بنه مای سه روه ری هه ریمی ره ها: به گیره ی ئه م بنه مایه، ئه و به شه له و پووباره نیوده ولّه تیه کان که له ناو دوو ولات دابه، بۆ هه رکامه بیان وه کۆ ئاوی ناوخوی هه ژمار ده کریت و هه ر کامه له م ده ولّه تانه ده توانن پیره وی ئاوه که بگۆرن یان به هه ر شتیه یه که به پیویست بزانتن ده ستیوه ردان له ئاوی پووباره بکه ن. زانا (هایتن) له م باره یه وه ده لیت: (هه ریه که له ولاته کانیه که ناری پووباره که به ته نهایی و بی ئاگادار کردنه وی ولاتی تری که نارای که به شداره له ئاوی پووباره که ده توانن به مه به سستی به کارهینانی ئاوی پووباره که، پیره و وئاراسته ی پووباره که بگۆرن) (Carretson, A.H. Hayton. 1976. p.88). بنه مای حوکمرانی نیشتمانی ره ها که به (دوکتورینی هارمۆن) به ناوبانگه، له پیوه ندی نیوان ولاته کاند ده بیته هۆی بی سه روه به ره یی. جگه له وه ش، ئه م بنه مایه به پیچه وانیه دادیه روه ریه، هه ر بویه پسپۆرانی بوارى یاسا ره خنه ی زۆریان لی گرتوه. وه کۆ نمونه زانا (فوشیل) به وردی ئه م بنه مایه تاوتوی کرده و جه ختی کردوته وه که ولاتی که نارای پووبار ناتوانیت چالاکیک بکات که بیته هۆی گۆرینی ئاراسته ی پووبار یان له پیره وی رۆشیتنی ئازادانه ی ئاوی پووباره که به ربه سستیک دابنیت، هه ر له م باره یه وه ده لیت: (هیچ ولاتیکی که نارای ناتوانیت شوینی هاتنی پووبار به ناوه وه ی ولاتیکی که نارای تر به بی په زامه ندی ئه و ولاته بگۆریت، ئه گه ر هاتوو ئه وها بکات که واتا ئه م کرداره به گۆرانکاری له م ولاته دا هه ژمار ده کریت). هه روه ها زانا (لاتریاخ) هه مان بوچوونی هه یه، هه رچه نده جه ختی له سه ر مافی حوکمرانی هه ر ولاتیک له حه وزه ی پووبار له ناوه وه ی ولاتی خوی ده کات به لām هه ر جۆره چالاکیک که بیته هۆی گه یشتنی خه ساره ت و زیان به ولاته که نارایه کانیه تری پووبار که، به نایاسایی هه ژمار ده کات. لاتریاخ به راشکاوانه له م باره یه وه ده لیت: (ره وتی پووباره نیوده ولّه تیه کان له ژیر کونترولی هیچ کامه له ولاته که نارایه کاند نیه و به پی بنه ماکانی یاسا نیوده ولّه تیه کان، هیچ ده ولّه تیک مافی ئه وی نیه که

که نوینه ره کانی هه ردوو ولات بۆجیبه جیی کردنی دانوستاندن سه باره ت به چۆنیه تی به کارهینانی ئاوی پووباره سنووریه کان به گۆیره ی بنه ماکانی یاسا نیوده ولّه تیه کان و به مه به سستی گه یشتن به ئه نجامی یه کلاکه روه به زووترین کات دیاری بکریت (جعفری ولدانی. 1376. ج. 34). هه روه ها له چاوپیکه وتنی عبودیه رحمان عارف سه رۆک کۆماری عیراق له ئیزان له (1967)، هه ردوو ولات دووباره پیداکریان له وه کرد که دانوستاندنی هه ردوو ولات سه باره ت به نه خشه ریگی به کارهینانی ئاوی پووباره سنووریه کانیه هاوبه ش به پیی بنه ماکانی یاسا نیوده ولّه تیه کان به رده وام بیت. هه روه ها له راگه یندرایی هاوبه شی ئیزان و عیراق که له دوا ی چاوپیکه وتنی جه نرال تاهیر یه حیا سه رۆک وه زیرانی عیراق له تاران له (1969)، باس له وه کراوه که هه ردوو لا په زامندیان ده رپروه بۆ ئه وه ی چهنین لیژنه ی تاییه تمه ند بۆ چاره سه رکردنی ناکۆکیه کانیه نیوان هه ردوو ولات و له وانه دریزه پیدان به دانوستاندنه کانیه پیشوتر سه باره ت به چۆنیه تی به کارهینانی ئاوی پووباره سنووریه کانیه هاوبه ش به پیی یاسا نیوده ولّه تیه کان ییک به یندریت. به لām له دوا ی ئه وه ی حزبی به عس له سالی (1968) دا هاته سه ر حوکم و قوولبوونی ناکۆکیه کانیه نیوان هه ردوو ولاته که، ئه م دانوستاندانه پچران. به دریزایی سالی (1968 - 1975) پیکدادانی توندی سنووری له نیوان هه ردوو ولات رووی داوه. ئه وه ی له م پیکدانانه دا گرنگ و جیی سه رنج بووه، هه ولی ده ولّه تی عیراق بۆ رووخاندنی ئه و به نداوانه بووه که له لایه ن ئیزانه وه له سه ر پووباره سنووریه کانیه نیوان هه ردوو ولاته سازکرا بوون. وه کۆ نمونه له پیکدادانه کانیه سالی (1973)، فرۆکه جه نگیه کانیه عیراق هه ره شه یان له سه ر لیژدانی دامه زراوه کانیه به دوا ی (کونجانچه م) کرد. ئه م بابه ته ترس و دلّه پاوکیه کی زۆر له ئیزاندا دروست کرد، له به ره وه ی که ئه گه ر هاتوو ئه م به نداوه ویزان بکرا، زیناییکی یه کجار زۆر به دوا ی دروست ده کرد. ده ولّه تی عیراق گانزده ی له سه ر بوو و باسی ئه وه ی ده کرد که سازکردنی ئه م به نداوه بووه به هۆی که مبوونه وه ی ئه و ریژه ئاوه ی که له پووباری کونجانچه مه وه ده ربازی عیراق ده بیت (سه رچاوه ی پیشوو، ل، 56).

2.3. یاسا نیوده ولّه تیه کان:

لیزه دا ئاماژه به رینماییه کانیه یاسا نیوده ولّه تیه کان سه باره ت به پووباره سنووریه کان ده کریت. و راو و بوچوونی پسپۆرانی یاسا، شیوازی دادوه ری ناوخوی و نیوده ولّه تی، ئه و بریارانه ی له لایه ن ریکخواه کان و کونفرانسه نیوده ولّه تیه کان و نه ته وه یه کگرتوه کان، به تاییه ت لیژنه ی یاسا نیوده ولّه تیه کان سه باره ت به ئاوی پووباره سنووریه کان ده رچوه، تاوتوی ده کریت:

3.3. بوچوونی پسپۆرانی بوارى یاسا:

گۆرانکاریک له دۆخی سروشتی نیشمانی خۆی بکات به جۆرێک که بپیته هۆی گه یاندنی زهره به بارودۆخی سروشتی ولاتی دراوسی (بۆ نمونه سازکردنی بهنداوهکان). هه ر بۆیه ولاتهکان نهک تهنها ریگه پیدراو نین له پراگرتن یان گۆرینی ئاراسته و پیرهوی ئه و رووباره ی که له ولاته که یانه وه بۆ ناوه وه ی ولاتیکی تر ده پوات، به لکو به کارهینانی ئاوی رووباره که ش، به جۆرێک که بپیته هۆی گه یشتنی زیان به ده وله تیکی تر یان ریگریتی له به کارهینانی ئاوی رووباره که بۆ ده وله تیکی تر، به نایاسایی هه ژمار ده کریت (Oppenheim, 1955, p.93). به شیوه ی گشتی، بنه مای حوکمرانی ره های یه ک ولات له سه ر رووباریکدا، له لایه ن زانایانی یاسا نیوده وله تییه کان وه ره وه ها ده وله ته کانیشه وه ره ت کراوه ته وه. له کاتی ئیستادا، بنه ما و پینماییه کانی یاسا نیوده وله تییه کان ئه و مافه به هیچ ولاتیکی نه داوه که بتوانیت بارودۆخی سروشتی ولاتی خۆی بگۆریت بۆ ئه وه ی زهره ر بگه پینته ولاتیکی تر به به ستنه وه ی گریه سته له نیوانیاندا، به کرده یی ئه م بنه مایانه یان قبول کردوه (گریه سته نیوان سوید ونه رویح له سالی (1905)، گریه سته عیراق و تورکیا له سالی (1946) و گریه سته دۆستایه تی (مودت) ئیران ویه که یه تی سۆفیه تی جارن له سالی (1931)، هه مو له م جۆره گریه سته نهن).

2.3.3. بنه مای یه کپارچه یی هه ری می ره ها به گۆیره ی ئه م بنه مایه، ئه رکی ده وله ته که ناراویه کانی رووباره کانه که ریگه بدن ره وتی سروشتی ئاوی رووباره کان درێژه ی هه بیته و به هیچ شیوه یه ک مافی ئه وه یان نیه ره وتی ئاوی رووباره که لار بکه نه وه یان بیگۆرین (گنجی، 1348، ج. 54). زانایان (ماکس هویر و ئۆپنهایم) لایه نگه رانی ئه م بنه مایه ن. ئۆپنهایم له م باریه وه ده نووسیت: (گۆرینی ره وتی ئاوه هاوبه شه کان له ده سه لاتی هیچ کامه له ده وله ته که ناراویه کاندانیه. له به ره وه یی که ئه م بابه ته یاسایه کی نیوده وله تییه که هیچ ده وله تیکی ناتوانیت له بارودۆخی سروشتی خۆی به جۆرێک گۆرانکاری بکات که بپیته هۆی زیان بۆ ولاتی دراوسی. (Stephen C. Mc Caffrey, 2001, p.178). (ماکس هویر) یش له گه ل ئۆپنهایمدا هاوپایه و له و ته کانیدا هیرش ده کاته سه ر ئه و ده وله تانه یی که به پشت به ستن به فه رمانه وایی ره ها له سه ر ولاته کانیان، ده بنه هۆی گه یاندنی زیان به به رژه وه ندیه کانی ولاتانی تر. به بوچوونی ماکس هویر، هه ر جۆره گۆرینی پیره وی رووباره کان که بپیته هۆی زیانی به رژه وه ندیه کانی ولاتانی تر، نایاساییه.

3.3.3. هاویه شیوونی چه ند ولات له به کارهینانی ئاوی یه ک رووبار، به گۆیره ی ئه م بنه مایه، ئه و ولاتانه یی که وتونه ته که نار یان لیواری رووباریکی نیوده وله تیدا، مافی حوکمرانیی هاوبه شیان له م

رووباره دا هه یه. به وته یه کی تر، هه مو ولاته که ناراویه کان ده توانن ئاوی رووباره که به شیوه ی یه کسان به کارهینن (Cheshire, 1962, p.94). به گۆیره ی ئه م بنه مایه، رووباریکی نیوده وله تی وه کۆ یه که یه کی ئابوری هه ژمار ده کریت و ئاوه که ی بۆ هه مو ولاته که ناراویه کانه (Carretson, A.H. Hayton, 1976, p.256). زانا (مریگ ناک (Merig (Nhac) له م باره یه وه ده لیته: (کاتیکی رووباریکی نیوده وله تی له خاکی چه ندین ولاتا تیده په ریته، ده که ویته بازنه ی یاسای خاوه نداریه تی و حوکمرانیی ئه م ولاتانه، وه ره ولاتیکی له جیبه جیی کردنی مافی خۆی، پیویسته مافی ولاتانی تریش ره چاو بکات).

4.3.3. بنه مای سنووداریوونی به کارهینانی ئازادانه له ئاوه کان: به گۆیره ی ئه م بنه مایه، ده سه لاتی هه رییه که له ولاتانی که ناراوی رووبار به ره چاو کردنی ئه و ئه رکانه یی که به گۆیره ی یاسا نیوده وله تییه کان له ئه ستویان دایه، سنووداره. به وته یه کی تر، ده سه لاتی هه رییه که له ولاته که ناراویه کان به نه گه یاندنی زیان به ولاتی که ناراوی تر دا سنوودار ده کریت. زانا (ئیسیمیت) یاساناسی به ریتانی باوه ری وایه که ده سه لاتی ده وله ته کان سنوودار ده کریت به نه گه یاندنی زیان. هه ره وه ها ناوبراو ده لیته هیچ کامه له ده وله ته که ناراویه کانی رووبار مافی ئه وه یی نیه که ئاوی رووباره که به کارهینیت به بی پرس و پووێژ کردن به ده وله ته کانی دراوسی که بپیته هۆی گه یاندنی زهره ر به به رژه وه ندیه یاسایه کانی ئه و ولاتانه (Smith H.A. 1951. p. 84). زانا (کاراتدوری (Carathodory) وه کۆ یه کیکی تر له یاساناسان ده لیته: (ده وله ته کان هیچ رۆلیکیان له دروست بوونی رووباره کاندانیه بووه، بۆیه ناتوانن ده سه لاتی ره ها و بی سنووریان له سه ر بیته و به گۆرینی پیره وه کی، ببنه هۆی گه یاندنی خه ساره ت به ده وله تانی تر که به شدارن له ئاوی رووباره کان (Joseph W. Dellapenna, 2003, p.95). ئیستا بنه مای سنووداریوونی به کارهینانی ئازادانه له ئاوه کان: وه کۆ بنه مایه کی گشتی یاسایی و راستیه کی جیهانی قبول کراوه. تاوتوی کردنی گریه سته نیوده وله تییه کان، پراو بوچوونی زانایانی یاسا نیوده وله تییه کان، بریاره کانی دادگا نیو ده وله تییه کان و ئه و بریارانه یی که له لایه ن ریخراوه نیوده وله تییه کانه وه ده رچووه، پيشاندهری ئه وه یه که ده وله ته کان به هیچ شیوه یه ک بنه مای (ده سه لات و حوکمرانی ره ها و بی سنوور) یان قبول نیه و سه باره ت به رووباره نیوده وله تییه کان به گۆیره یی (بنه مای حوکمرانی نیشتمانی سنوودار له به کارهینانی ئاوه کان: ره فتار ده که ن. لیته دا بریاره کانی دادگا نیو ده وله تییه کان و ئه و بریارانه یی له لایه ن ریخراوه نیوده وله تییه کان دا ده رچووه تاوتوی ده کریت.

4. رهوت و شیوازی دادوهری

1.4. رهوت و شیوازی دادوهری ناوخیوی:

هرچند ئو پووبارانهی له ناوه وهی چهند هریمی ولاتیکندا تیده په پین وهکو پووباره ی نیوده و له تیدا هژمار ناکرین، به لام به په چا و کردنی ئه وهی که ئه و بریارانهی که له دادگا ناوخیوییه کانه وه درده چن، پیک وهکو بریاره دادوهریه کانی نیوده و له تین، پیویسته ئامازه به م بریارانه بکهین به تایبته بوئوهی ئه م پاو بوچوونانه کاریگه ریان هه بووه له سهر بریاره کانی ریخکراوه نیوده و له تیه کان. لیره دا ئامازه به چهند بریاریک ده کهین که له لایه ن دادگای بالای فیدرالی سویسرا، دادگای بالای ویلیه تیه کگرتووه کانی ئه مریکا و دادگای بالای ئه لمانیا دره چوو. له وانه یه یه که مین بریار که سه باره ت به گورینی ئاراسته ی ئوی پووباره کان له ولاته ئه وروپیه کان دره چوو بیت، بریاری دادگای ولاتی سویسرا بیت. دادگای بالای فیدرالی سویسرا، له سهر ناکوکی که له نیوان کانتونی زوریخ و کانتونی شاف هازن دا دروست بووه، له بهرواری (12 مانگی جونی سالی 1878) بریار دره کرد که لار کردنه وهی ئوی پووباره کان نایاساییه. به لام سه باره ت به م بابه ته بریاری دادگای بالای ویلیه تیه کگرتووه کانی ئه مریکا زور سهره نچراکیشه. سکالای هریمی کانزاس به دژی هریمی کلرادو له سالی (1901) له دادگای بالای ئه مریکا تومار کرا، یه که مین سکالا له سهر لار کردنه وهی ئوی پووباره کان له ئه مریکا بووه. سکالا سه باره ت به ناکوکی له سهر پووباری ئارکانزاس بووه که له نیوان دوو هریمی (کانزاس - کلرادو) دا بووه. هریمی کانزاس سکالای له سهر لار کردنه وهی پووباری ئارکانزاس له لایه ن هریمی کلرادو وه له دادگای بالای ئه مریکا تومار کرد. دادگا له سالی (1907) پراگه یاند که بنه مای: یه کسانای ماف و دادپهروهری نیوان هر دوو هریم (پیگری دهکات له هر دوو هریم که له رهوت و پیرهوی ئوی پووباره که دهستیوره دان بکن) (W.E. Ken Wortly. 1960. P.185). ئه م بریاره له یاسا نیوده و له تیه کان وهکو پیشینه یه که دره هاتوه که زورچار له لایه ن پسپورانی یاسایی وهکو به لگه به کارهاتوه (Majid khadduri. 1975. p.98). ههروهه دادگای بالای ئه مریکا له سهر ناکوکی نیوان هریمه کانی ویومینگ و کلرادو له سالی (1922) پراگه یاند (داواکاری هریمی کلرادو له سهر ئه وهی که وهکو هریمیک هه ژمار ده کریت، مافی هیه به پیی لیکدانه وهی خوی و به بی په چا و کردنی ئه وی که له نه نجامی چالاکیه کانی خه ساره ت ده گاته هریمی ویومینگ، ریپه و ئاراسته ی ئه و ئاوانه ی که هاوبه شن له نیوان خوی و هریمی ویومینگ بگوریت یان به کاریان به یینیت، قبول ناکریت). ئه م بریاره له داواکاری هه 1 ژیمی کانکتیکوت (Connecticut) له

به رامبهری هریمی ماساچوست له سالی (1930) و له زور بابه تی هاوشیوهی تر وهکو به لگه به کارهاتوه و له کاتی ئیستادا وهکو بنه مایه کی یاسای نیوده و له تی له لایه ن هه مووانه وه قبول کراوه (James Simsarian. 1958. p.11) بابه تی گورینی ئاراسته ی ئوی پووباره کان له دادگای بالای (ئه لمانیا) شه وه باسی لیکراوه. دادگای بالای ئه لمانیا له سالی (1927) له سهر ئالوزی نیوان هریمی ورتمبرگ و هریمی بادن، سه باره ت به لار کردنه وهی رهوتی ئوی پووبار له لایه ن هریمی بادن، پراگه یاند: ده و له ته کان ده بیت دهستیوره دان له رهوتی سروشتی ئاوه کان نه که ن و ئه رکی هه ره و له تیکی که نارویه که به ره وه ندیه کانی ده و له تانی تری هاوبه ش له ئوی پووباره کان دا بیپاریزی و هچ زیانیک پییان نه گه یینیت (Carretson, A.H. Hayton. 1976. p.67).

2.4. رهوت و شیوازی دادوهری نیوده و له تی:

ده و له تی ئه لمانیا له نووسراویک بونوینه رانی خوی (که به وه زیرموختار. نوینه ری ده و له تی که له پایته ختی ده ولتی تر، بالویزی پله دوو) ناسراویون له شاره کانی له ندن و پاریس سه باره ت به رووباری موز (Meuse) ده نووسیت: (ئه م پووباره له نیوان ده و له تانی هولندا و بلجیکا هاوبه شه و هه ریه که له م ولاتانه مافی به کارهیتانی ئوی ئه م پووباره یان هیه، به لام له م بابه ته ئه رکی هه ردوو ده و له ته که ئه وه یه پیگری بکن له جیبه جیبی کردنی هه رجوره چالاکیک که ببیته هوی گه یاندنی زیان به ده و له تی تر (Carretson, A.H. Hayton. 1976. p.23). ههروهه دیوانی (دادگا) هه میشه یی دادوهری نیوده و له تی سه باره ت به لقه کانی ئوی پووباری موز، له بریاریک که له بهرواری (28 جونی 1937) دره کردوه، ئه و دهستیوره دانانه ی که سه باره ت به لقه کانی ئوی ئه م پووباره به بی په زامه ندیی ده و له ته کانی بلجیکا و هولندا کراوه، به نایاسایی هه ژمار کرد. به گوریه ی ئه م بریاره فهرزکرا له سهر هر دوو ده و له ت هچ چالاکیک نه که ن که پیچه وانه ی په یمانانه 1863 بیت، که له نیوان بلجیکا وه و له ندا به سترابوو. (فرشاد گهر. 1367. ل. 52)، ههروهه دادگای بالای ئه لمانیا سه باره ت به ناکوکی له سهر پووباری دانوب، له بریاریک که له بهرواری (18 جونی سالی 1927) دا دره کردوه، ده لیت: هچ ده و له تیکی مافی ئه وهی نیه به به کارهیتان یان گورینی ریپه وی سروشتی ئا، زیان بگه یینته به ره وه ندیه کانی ده و له تیکی تر. به شیوه یه کی گشتی رهوتی دادپهروهری نیوده و له تی، جهخت دهکات له سهر دوو بنه مای سهره رکی و بنه ره تی سه باره ت به گورینی ریپه وی پووباره نیوده و له تیه کان، به شیوه ی خواره وه:

1. هچ ده و له تیکی مافی ئه وهی نیه له ولاتی خوی، به بی پرس و پاوید کردن به ده و له ته کانی تره وه که به شدارن له ئوی پووباره کان و

بەھۇي گەياندى زىيان بە دەولەتتىكى تر، ئەم دەولەتە پىويستە ھەموو ئەو خەسارەت و زىيانەي كە بە دەولەتى بەرامبەر گە يىشتوۋە، قەرەبوو بىكاتەۋە (Colombos, C.J. 1964.p.236).

2.3.4. راگە يەندراۋى (1933) ى مونتهۋيدئو: لەم راگە يەندراۋەدا جەختى لەو ە كراۋە كە مەرجى مافى سودو ەرگرتن لە ئاۋى پووبارەكان ئەۋەيە، نەبىتە ھۇي گەياندى زىيان بە ۋلاتى كە ناراۋى تر دا. ھەروەھا لەم راگە يەندراۋە باس لەو ە كراۋە كە: نابىت پىرەۋەي ھىچ پووبارىك كە بىتتە ماپەي گە يىشتى زىيان بە ۋلاتتىكى تر بەبى ۋەرگرتنى پەزەمەندى ۋلاتى بەرامبەر، بگۇرپىرەت. لە پاستىدا ئەم راگە يەندراۋە، پىداگرى لەسەر بىنەماي حوكمپرانى نىشتامنى سنوودار لە بەكارھىتائى ئاۋەكان دووپات دەكاتەۋە.

3.3.4. دامەزراۋەي (مۇسسە) ياسا نىۋەدەۋلەتتەكان: ئەم دامەزراۋەيە لەكاتى شەرى جىھانى دوۋەمەۋە لە ھەۋلى بەردەۋامداپە بۇ رىكخستى بىنەماي قەدەغەبوۋنى گۇرپىن و لاركردنەۋەي پىرەۋى ئاۋى پووبارەكان ۋەكۇ بىنەماپەكى ياسا نىۋەدەۋلەتتەكان. دەرئەنجامى لىكۇلئىنەۋە و تاۋتۇي كردنەكانى ئەم دامەزراۋەيە لەكۇنفرانسى ھەلسىنكى لە (مانگى ئۇتى سالى 1966) "پىنماپىيەكانى پىۋەندى دار بە سودو ەرگرتن لە ئاۋى پووبارە نىۋەدەۋلەتتەكان" پەسەند كرا، كە بە پىنماپىيەكانى ھەلسىنكى ناسراون. بەگۇرپەي ئەم پىنماپىيانە، ئەگەر دەولەتتىك پىرەۋەي پووبارىكى نىۋەدەۋلەتتەكان بگۇرپىت كە بەم ھۇيەۋە زىيان بە دەولەتتىكى تر بەكەۋىت، ئەم دەولەتە لە بەرامبەر ھەموو زىيانەكاندا بەرپىرسە و پىويستە قەرەبوۋيان بىكاتەۋە. ھەروەھا ئەگەر دەولەتتىك بىۋەت پىرۇزەبەكى نوى لەسەر پووبارەكەدا جىبەجى بىكات و يان گۇرپانكارىكى لى بىكات كە بىتتە ھۇي زىيانى دەولەت يان دەولەتانى تر، پىويستە پىشتەر لەگەل ئەم دەولەتە تانە دانوستاندن بىكات و پەزەمەندىيان ۋەرگىرەت، ئەگەر پەزەمەندى دەولەت يان دەولەتانى بەشدار لە ئاۋەي پووبارەكە ۋەرنەگىرەت، ئەو چالاكىيانەي كە ئەم دەولەتە بە تەك لاپەنە سەبارەت بە پووبارەكە دەكات، نابىتە ھۇي ھىچ جۇرە مافىك بۇ ئەم دەولەتە بۇئەۋەي كە دەستكارى لە پەوت و پىرەۋە و ئاراستەي پووبارەكە بىكات (W.E.Ken Wortly P.256 .1960). بەپىي رىككەۋتتەنامەي نىۋەدەۋلەتى ھەلسىنكى: ھەموو ئەو ۋلاتانەي لە پىرەۋەي پووبارىكدان، لەپوۋى مافى بەكارھىتائى ئاۋى پووبارەكەۋە، بەكسانن: ھىچ ۋلاتتىك مافى بەكارھىتائى ئاۋى پووبارەكەي نىپە، ئەگەر ھاتوۋ بىتتە ھۇي گەياندى زىيان بە ۋلاتى تىرى بەشدار لە ئاۋى پووبارەكەدا: ئەركى ھەموو ۋلاتەكانى بەشدار لە ئاۋى پووبارە نىۋەدەۋلەتتەكانە كە داتا و زانىيارىەكانىيان بەشپوۋەي رىك و پىك بەدەن بەيەكتىرى و ئاگادارى سەبارەت بە بەرنامەكانىيان لەسەر جىبەجىي كردنى پىرۇزەكانى

بەبى دانوستاندن لە گەلىان بۇ دوزىنەۋەي رىگە چارەي گونجاۋ، پىرەۋەي پووبارەكان بگۇرپىت.

2. ھەر دەولەتتىك كە بە ھەرشپوۋەك دەستپوۋەردان لەپەۋەتى ئاۋى پووبارەكان بىكات و بىتتە ھۇي گەياندى خەسارەت بە دەولەتى تر، بەرپىرسە لە ھەر جۇرە زىيانىك كە بە دەولەتى بەرامبەر بىكەۋىت. (Joseph W Dellpanna and Joyeeta Gupta. 2009.p.24).

3.4. ئەو پىرپارانەي كە لەلاپەن رىكخراۋەكان وكونفرانسە نىۋەدەۋلەتتەكانەۋە دەرچوۋە:

1.3.4. پەيمانگى (Institue) ياسا نىۋەدەۋلەتتەكان: ئەم پەيمانگىيە جەختى لەسەر سنوودارپوۋنى مافى دەسەلئادارى و بەكارھىتائى ۋلاتەكان لە سەرتاۋى پووبارە نىۋەدەۋلەتتەكان كردوۋە و باۋەپى واپە كە ھىچ دەولەتتىك ناتوانىت بەبى ۋەرگرتنى پەزەمەندى دەولەت يان دەولەتانىك كە لە بەكارھىتائى ئاۋى پووباردا بەشدارن، پىرەۋەي پووبارىك بگۇرپىت و بىتتە ھۇي گەياندى زىيان بە ۋلاتانى تىرى كە ناراۋى پووبارەكە. ئەم پەيمانگىيە لە كۇبوۋنەۋەي سالى (1911) ى خۇيدا لەشارى مەدرىد، بەپاشكاۋانە راگەياند: (ھىچ دەولەتتىك ناتوانىت بەبى ۋەرگرتنى پەزەمەندى دەولەتى تر و بەبى ۋەرگرتنى مۇلەتى ياساىي تايبەت و باۋەپىيىكارا لەلاپەن كۇمپانىياكان يان كەسە تايبەتەكانەۋە (ۋەكۇ نمونە سەرۇك ۋەزىران يان ۋەزىرى سەچاۋكانى ئاۋ)، گۇرپانكارى لە پىرەۋە، پەوت يان ئاراستەي ئاۋى پووبار بىكات يان رىگەر نەبىت لە جىبەجىي كردنى چالاكىكى ھاۋشپوۋە و بىتتە ھۇي گەياندى زىيان بە دەولەتتىكى تر. ھىچ دەولەتتىك مافى نىپە بەشپوۋەي پاستەۋخۇ يان ناپاستەۋخۇ لەلاپەن كەس يان كەسانىك ياخود كۇمپانىيايەك لە ناۋخۇي ۋلاتى خۇي، بەجۇرىك ئاۋى پووبار بەكاربەئىنىت كە بە سودو ەرگرتنى پاستەۋخۇ يان ناپاستەۋخۇي ۋلاتانى تر زىيان بگەينىت (Institute of int'l Law.1911.P.267). ھەروەھا لە پىنماپىيەكانى ئەم پەيمانگىيە ھاتوۋە: (بەستىن و پانتايى پووبارىك كە لە سنوورەكانى دوو ۋلاتدا تىدپەپىت، لەلاپەن رىكخراۋە و دامودەزگاكانى ھىچ كامە لەم دوو ۋولتەدا، بەبى ۋەرگرتنى پەزەمەندى دەولەتى بەرامبەر، نابىت بگۇرپىرەت (سەچاۋەي پىشۋول، 371). پەيمانگى ياسا نىۋەدەۋلەتتەكان ھەروەھا لە كۇنفرانسى سالىزۇرگ پىروگراممىك سەبارەت بە "سودو ۋەرگرتنى غەيرى كەشتىۋانى لە ئاۋە نىۋەدەۋلەتتەكان" لەسالى (1961) خستەپوۋ، كە لە تەۋەرەي (4) چوارەمى باس لەۋە دەكات كە: (سودو ەرگرتنى دەولەتەكان لە ئاۋى پووبارەكان نابىت بەشپوۋەيەك بىت كە بىتتە ھۇي گەياندى زىيان بە دەولەتانى تر، ئەگەر ھاتوۋ سودو ۋەرگرتنى دەولەتتىك لە ئاۋى پووبارەكە بۇ

مگالعات استراتژیک لندن. 1372.ل.138). هه‌روه‌ها لیژنه‌ی یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کانی ریخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان سه‌بارت به‌کاره‌یانی غه‌یری که‌شتیوانی له‌ئوی پووباره‌کان چهند یاسا وینه‌مایه‌کی له‌سالی (1991) په‌سه‌ند کرد، له‌وانه: پرۆژه یاسای په‌یوه‌ست به‌"ئاوه‌پیه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان" و ئه‌و ولاتانه‌ی که‌ سه‌یته‌ره‌یان هه‌یه له‌سه‌ر ئه‌م ئاوه‌پیه‌یه‌" له‌خۆده‌گریت به‌گویره‌ی ئه‌م پرۆژه یاسایانه، پیوسته‌ ده‌وله‌ته‌کان له‌سه‌رچاوه‌کانی ئاوه‌پیه‌یه‌یه‌" دادپه‌روه‌رانه‌ و عاقلانه‌" به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌" به‌کاره‌یانی گونجایی ئاوه‌کان" سوودمه‌ند بن و به‌ی به‌رزه‌وه‌ندی دوو لایه‌نه و پاراستنی ژینگه‌ هاوکاری په‌کترین، ئه‌م ریئماییه‌یه‌، ئه‌گه‌ر له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌کانه‌وه‌ په‌سه‌ند کرابیت، جیبه‌جیبه‌ی ده‌کرتین (سه‌رچاوه‌ی پیشو، ل. 147). دواین هه‌نگاوی لیژنه‌ی یاسایی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان، په‌سه‌ندکردنی په‌یماننامه‌ی سوودوه‌گرنتی غه‌یری که‌شتیوانی له‌ ئاوه‌پیه‌یه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان له‌سالی (1997) ه‌ که‌ لیژنه‌دا به‌کورتی تاوتوییه‌ ده‌که‌ین:

ده‌وله‌تی فینلاند داوی له‌ لیژنه‌ی یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کان کردبوو بۆئه‌وه‌ی ته‌وه‌ری سوودوه‌گرنت له‌ ئاوی پووباره‌ هاوبه‌شه‌کان بخاته‌ به‌ریاس وگوفتوگۆی له‌سه‌ریکات. لیژنه‌ی یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کان دوو سال له‌داوی داوکاری ده‌وله‌تی فینلاند، پرۆژه‌یه‌که‌ (22) بنه‌ما له‌خۆده‌گرت، پیشکه‌شی ئه‌نجومه‌نی گشتی ریخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان کرد. ئه‌نجومه‌نی گشتی، تاوتوی کردنی ئه‌م پرۆژه‌یه‌ خه‌سته‌ ئه‌ستوی کۆمیتیه‌ی (6)ی ئه‌نجومه‌ن، واتا کۆمیتیه‌ی یاسایی. ئه‌م کۆمیتیه‌یه‌ش له‌ کۆتاییدا، په‌یماننامه‌ی نیویورک له‌سالی (1997) له‌ (37) ته‌وه‌ر بۆ واژوو و هاوپیچ به‌به‌م پرۆژه‌یه‌ ئاماده‌ کرد.

له‌ بابته‌ی (5) پینجه‌می په‌یماننامه‌، جه‌خت ده‌کاته‌ سه‌ر سوودوه‌گرنتی عاقلانه‌ و دادپه‌روه‌رانه‌ له‌ ئاوه‌پیه‌یه‌کان. له‌ بابته‌ی (6) شه‌شه‌م، پیوه‌ره‌کانی سوودوه‌گرنتی عاقلانه‌ و دادپه‌روه‌رانه‌ به‌م شپوه‌ی خواره‌وه‌ دیاریکراوه‌:

پیداویسته‌ی ئابووری وکۆمه‌لایه‌تیه‌کانی ولاتانی که‌ناری ئاوه‌پیه‌ی، پێژه‌ی دانیشتوانی نیشته‌جیبه‌ی له‌که‌ناری ئاوه‌پیه‌ی له‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ ولاتانه‌ی که‌ ده‌که‌ونه‌ لیواری ئاوه‌پیه‌ی، کاریگه‌ریه‌کانی به‌کاره‌یانی و سوودوه‌گرنتی ولاتیکه‌ لیواری ئاوه‌پیه‌یه‌کان له‌سه‌ر ولاته‌ که‌ناریه‌کانی تر ئاوه‌پیه‌ی (جا چ‌ کاریگه‌ریی ئه‌رینی بیته‌ یان نه‌رینی)، به‌کاره‌یانه‌کانی کرده‌یی (بالفعل) و شاراوه‌ (بالقوه‌) له‌ ئاوه‌پیه‌ی، ئه‌و خه‌رجیانه‌ی که‌ ولاتیکه‌ی که‌ناری ئاوه‌پیه‌ی بۆپاراستن و په‌ره‌پیدانی ئاوه‌پیه‌ی به‌مه‌به‌ستی به‌کاره‌یانی گونجاو و ئابوریانه‌ی سه‌رچاوه‌کانی ئاوه‌پیه‌ی سه‌رف ده‌کات.

له‌ بابته‌ی (7) چه‌وته‌م، ولاتانی که‌ناری ئاوه‌پیه‌ی له‌هه‌رچۆره‌ چالاکیکه‌ که‌ بیته‌هۆی خه‌ساره‌ت به‌ ولاتانی تر قه‌ده‌غه‌ کراون.

پیوه‌ندی دار به‌ ئاوه‌ی پووباره‌کانه‌وه‌ بده‌ن په‌کرتیدا. ولاتانی ئه‌وروپی ریئماییه‌کانی ئه‌م ریکه‌وتننامه‌یان جیبه‌جیبه‌ی کردوه‌ و زیاتر له‌ (100) گریبه‌ستی دابه‌شکردنی ئاوه‌ له‌ ناویاندا واژوو کردوه‌ (سفارت جمهوری اسلامی ایران، برن، 1373.ل.24). پریارنامه‌ی په‌یوه‌ست به‌ بنه‌ما یاساییه‌یه‌کان له‌سه‌ر به‌کاره‌یانی ئاوی پووباره‌ و ده‌ریاچه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کانی په‌سه‌ند کراوه‌ له‌لایه‌ن په‌کیه‌تی له‌نگه‌رگا (شوینی مانه‌وه‌ی که‌شتی له‌ بده‌ره‌کان) ناوخۆیه‌کانی ئه‌مه‌ریکا له‌بوینس ئایرس له‌سالی (1956) و هه‌روه‌ها پرۆژه‌ یاسای په‌یماننامه‌ په‌یوه‌ست به‌ به‌کاره‌یانی ئاوی پووباره‌ و ده‌ریاچه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان بۆ کشتوکال و پیشه‌سازی، په‌سه‌ندکراوه‌ له‌لایه‌ن ریخراوی ولاته‌ ئه‌مه‌ریکه‌یه‌کان له‌سالی (1965)، به‌ راشکاوانه‌ ده‌لێن: هێچ ولاتیکه‌ مافی ئه‌وه‌ی نیه‌ به‌شپوه‌ی ته‌که‌ له‌لایه‌نه‌، پلان یان پرۆژه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر ئه‌م جۆره‌ پووباره‌نه‌ دابریژیت یان جیبه‌جیبه‌ی بکات و به‌ی وه‌گرنتی په‌زنامه‌ندی و ریکه‌وتن له‌ گه‌ل ولاتانی تری به‌شدار له‌ ئاوی پووباره‌کان، چالاکیکه‌ هاوشپوه‌ بکات، مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ده‌رئه‌نجام و کاردانه‌وه‌ی جیبه‌جیبه‌ی کردنی ئه‌م چالاکیه‌نه‌ بگریته‌ ئه‌ستوو له‌م دۆخه‌دا، ولاتانی تری به‌شدار له‌ ئاوی ئه‌م جۆره‌ پووباره‌نه‌ هێچ به‌ریسه‌ی تیکیان به‌رامبه‌ر به‌م ولاته‌ نامینیت (اداره‌ کل امورحقوقی و معاهدات وزارت امورخارجه‌. 1362.ل.83) هه‌روه‌ها له‌ کۆنفرانسی "پۆلی ئاوه‌ی په‌کگرتنه‌وه‌ و په‌ره‌سه‌ندی ولاتانی پۆژه‌لائی ناوه‌راسته‌" که‌ به‌ به‌شداریکردنی ولاتانی پۆژه‌لائی ناوه‌راسته‌، په‌کیه‌تی ئه‌وروپا و ئه‌مه‌ریکا له‌سالی (1994) له‌ ئانکارا به‌پیه‌چوو، هاووه‌: (چۆنیه‌تی سوودوه‌گرنت و به‌کاره‌یانی هاوبه‌ش له‌ ئاوی ئه‌و پووباره‌یه‌ی که‌ له‌ پۆژه‌لائی ناوه‌راسته‌، له‌ ولاتیکه‌ بۆ ولاتیکه‌ی تر ده‌پۆن، ده‌توانیت هه‌م وه‌کو بنه‌مایه‌ک بۆ دروست بوونی دوژمنایه‌تی و هه‌م وه‌کو هۆکاریک بۆ په‌ره‌سه‌ندی پیوه‌ندی نیوان ئه‌م ولاتانه‌ به‌کاربیت و ئه‌گه‌ره‌هاتوو ئه‌م ولاتانه‌ له‌سه‌ر چۆنیه‌تی به‌کاره‌یانی هاوبه‌ش له‌م ئاوانه‌ نه‌گه‌یشتن به‌ریکه‌وتن، ئه‌وا له‌ پیوه‌ندیه‌کانیان له‌ داهاوو، ئالۆزی و کیشه‌ و گرفت دروست ده‌بیته‌).

4.4. هه‌نگاوه‌کانی ریخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان:

له‌سالی (1972)، کۆری گشتی ریخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان، مافی ده‌سه‌لاتداری و سه‌روه‌ری ده‌وله‌ته‌کان له‌سه‌ر سوود وه‌گرنت له‌سه‌رچاوه‌ ئاویه‌کانیان په‌سه‌ند کرد، به‌مه‌رجیکه‌ به‌ناوچه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی سنووری ده‌سه‌لاتی یاسایی و دادوه‌ری نیشتمانیان، زیان وه‌به‌ر نه‌که‌ویت. هه‌روه‌ها کۆنفرانسی ئاوی (1977)ی ریخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان له‌ ماردل پلاتا، جه‌ختی له‌سه‌ر هاوکاری نیوان ولاتانی حه‌وزی پووباره‌ به‌گویره‌ی (یه‌کسانی، سه‌روه‌ری و په‌کارچه‌یی خاکی هه‌موو ولاته‌کان) کردوه‌ (گزارش موسسه‌

له بابتهی (20) بیستم باس له وه کراوه که ولاتانی که ناری ئاوه پری به ته نهایی و یان به پی پیویست به شیوهی هاوبهش ژینگه ی ئاوه پری ده پارێزن. ههروهها بابتهی (21) بیست و یه کهم ئاماژه به ڤیگری کردن له پیسبوونی ئاوه پری ده کات. به گویره ی ئه م بابته، ئه رکی ولاته کانه ڤیگری بکن له پیس کردنی ئاوه پری که له وانه یه بیته هوی گه یاندنی زیان به ولاتانی تر (U.N. Convention 1997 & 2005, p.174) . ئه م په یماننامه یه هیشتا جیبه جیبی نه کراوه (General Assembly Resolution.2007.5/229, Annex, Official Records of The General Assembly, Fifty-First Session, No.(A/51/49) و بۆ ئه وه ی جیبه جیبی بکریت، پیویسته له لایهن (35) ولاته وه په سه ند بکریت که تا سالی (2008) ته نها (16) ولات ئه م په یماننامه یه یان په سه ند کردوه (Http://en wikipedia.org. Wili Convention on the Law of Navigationl Uses of International Watercourses). ولاتی کۆماری ئیسلامی ئیران هیشتا ئه م په یماننامه یه په سه ند نه کردوه و تا ئه وکاته ی په سه ندی نه کرد بیته، جیبه جیبی نایکات. بۆیه ئه وه ی که ئیستا سه باره ت به روباره سنووریه کان ئیران و عیراق جیبه جیبی ده کریت، به گویره ی ڤیکه و تننامه ی گریدارو له نیوان هه ردوو ولات سه باره ت به به کاره یانی ئا و له سالی (1975) ه (جعفری ولدانی. 1376. ل. 25).

5. ڤیکه و تننامه ی (1975) ی ئیران و عیراق

ههروهک ئاماژه ی ڤیکرا، ئیران له کاتی به ڤیوه چوونی دانوستاندنه کان له گه ل عیراق سه باره ت به روباره سنووریه کان، هه میسه جهختی له سه ر بنه ماکانی یاسا نیوده وله تیه کانی ده کرد. ده وله تی ئیران له دانوستاندنه کان، سوربو له سه ره وه ی که هه موو ناکۆکیه کانی نیوانی هه ردوو ولات، به شیوه ی یه کپارچه، چاره سه ر بکات. هه ربۆیه له سالی (1975) که بارودۆخ بۆ چاره سه رکردنی کیشه و ناکۆکیه کان گونجاو بوو، هه موو پرس و کیشه کان که وتنه به ریاس و گوفتوگۆ و هه موویان به پی ئه و ڤیکه و تننامه ی که له نیوان هه ردوو ولاته که واژووکرا و له لاین پارلمانه کانی هه ردوو ولاتدا په سه ند کرا، چاره سه رکران. له م ساله دا، یه ک په یماننامه، یه ک هاوپیچ (الحاقیه)، سی ڤروتوکۆل و چوار ڤیکه و تننامه له نیوان هه ردوو ولاتدا واژووکرا یه کیک له م ڤیکه و تننامه، په یوه سه ته به به کاره یانی ئاوی روباره سنووریه کانی نیوان هه ردوو ولاتدا یه. ئه م ڤیکه و تننامه یه له (26 ی، دیسامبه ری سالی 1975) واژووکراوه. که پیشه کیک و (7) حه وت بابته له خۆده گریته. له بابته ی (1) یه که می ئه م ڤیکه و تننامه یه، روباره سنووریه کانی ئیران و عیراق به دوو گروپ دابه ش ده بن، یه کیکیان، روباره مه حازه کان: که بریتین له و

رووبارانه ی که به درێژایی هیلی سنووری نیوان هه ردوو ولاتدا ده روون، و سنووری هه ردوو ده ولت لیک جیا ده که نه وه. و ئه وه ی تریان، روباره متوالیه کان: که بریتین له و رووبارانه ی که هیلی سنووری دوو یان چهند ولات ده بن. له بابته ی (2) دووه م ئه م ڤیکه و تننامه یه، ئاوی روباره کانی (بنا و سوته، قۆره تو و گه نگیر) به دوو به شی یه کسان له نیوان هه ردوو ولاتدا، دابه ش کراوه. ههروهها به گویره ی ئه م بابته، ئاوی روباره کانی (ئه لوه ند، کونجانچم، مه یمه و دویره ج) به پی کونوسی کوبوونه وه ی لیژنه ی دیاریکردنی سنوره کانی ئیران و عوسمانی له سالی (1914) و نه ریته باو (عرف)، دیاری ده کریت. به گویره ی بابته ی (3) سیهه م، هه ر دوو ولات لیژنه یه کی تیکنیکی و پسپۆرانه ی تیکه لآوی هه میسه یی (لیزه دا مه به سه ت ئه وه یه که ڤیکهاته ی ئه م لیژنه یه هه م تیکنیکی و هه م سیاسی بیته) ڤیک بیته، که ڤیک هات بیته له ڤیژه یه کی یه کسان له پسپۆرانی هه ردوو ولاته. ئه رکی ئه م لیژنه یه، ڤیکه ستنی ڤرۆژه هاوبه شه کان، ڤیکه یانی دامه زراوه و داموده زگا و ویژگه کانی هایدرومه تریک و اتا ڤیوانه کری ئا و یان ته واو کردن و به ئه نجام گه یاندنی ئه و داموده زگا و ویژگانه ی که ناته واو ماونه ته وه. به گویره ی بابته ی (4) چواره م، لیژنه ی ئاماژه ڤیکرا، که سه ته و پیداویستی و هه لومه رچی سووده رگرتنی باشتر له روباره مه حازی و متوالیه کاندان تاوتوی ده کات. به م مه به سه ته به درێژایی یه ک سالی هایدرولۆجیک، ئه و به شه ئاوه ی که له هه ریه ک له روباره کانی (ئه لوه ند، کونجانچم، مه یمه و دویره ج) عایدی هه رکامه له هه ردوو ولاته که ده بیته، دیاری ده کات. ئه م لیژنه یه، گونجاوترین ڤیوشوین بۆ سوومه ندبوونی باشتر له ئاوی روباره مه حازی و متوالیه کان تاوتوی ده کات. به گویره ی بابته ی (5) پینجه می ڤیکه و تننامه که، هه ردوو ولاته که بریاریاندا، په وتی سه روشتی ئاوی روباره مه حازی و متوالیه کان، به گویره ی ریوشوینی دابه شکردنی دیاریکراوی له م ڤیکه و تننامه یه، دا بین بکن. ههروهها له به کاره یانی ئاوی روباره مه حازی و متوالیه کان بۆ ئه و مه به ستانه ی که له م ڤیکه و تننامه دا ڤیکه و تن له سه ردا نه کرایته، یان به به رژه وه ندیه کانی لایه نی به رامبه ر زیان بگه ینیت، دوور بکه ونه وه. له بابته ی (6) شه شه می ئه م ڤیکه و تننامه هاتوه، ئه گه رهاتوو له سه رجیبه جیبی کردنی ڤیکه و تننامه که ناکۆکی دروست بوو، هه ردوو ولاته که ئه م ناکۆکیه، به گویره ی بابته ی (6) شه شه می په یماننامه ی په یوه سه ت به سنوره ده وله تیه کان و نیازپاکی جیرانیه تی نیوان ئیران و عیراق له به رواری (13 ی جونی 1975) چاره سه ر ده کن. به شیوه یه ک که، ناکۆکیه که له قۆناعی یه که مدا، له مو له تیکی (2) دوو مانگی، که ئه م مو له ته، له به رواری پیشه شکردنی داواکاری له سه ر ناکۆکیه که له لایهن یه کیک له لایهنه کانه وه، ده سه ت پیده کات، به ریگی دانوستاندنی راسته و خۆی

ئاوی پووباره کان بۆ پړۆسهی کشتوکال دهکات. که ئیشیهکی سروشتیه، له بهر ئه وهی که به پره چا و کردنی ئه وهی که ههردوو ولاتی ئێران و عێراق دهکاته و نه ناوچهی وشک و پووبه پووی که می ئاو ده بنه وه، بۆیه به کارهێنای ئاوی پووباره کان بۆ کشتوکال، ئه وه و بیه تی په که می ههردوو ولاته که دایه. بۆیه له م پیکه و تننامه، ههچ باسێک سه باره ت به بابه ته کانی تری په یوه ست به رووباره کان وه کۆ: پراوی ماسی، ده رکردنی پاشماوهی پیشه سازی و کشتوکالیه کان وه ره ها پاشماوهی مالان به رووباره کان و سازکردنی به نداوه کان و سازکردنی دیوار به مه به سستی پیکه ستنی ئاو، نه کراوه. له هه ندیک له پیکه و تننامه کان له نیوان ولاتان، له وانه وه کۆ پیکه و تننامه ی سالی (1958) ی نیوان په که تی سو فیه ت و ئه فغانستان، کۆمه لیک یاسا و پینمایی سه باره ت به پراوی ماسی پیشبینی کراوه. هه ره ها بابه تی پیس بوونی پووباره کان و پاراستنی ژینگه، له زۆریک له پیکه و تننامه کان که وتوونه ته به ریاس و ولاتان مه لکه ج کراون که دوورین له پیسکردنی ئاوی پووباره کان. هه ره ها له زۆریک له پیکه و تننامه کان، یاسا و پینمایی سه باره ت سازکردنی به نداو بۆ پیکه ستنی ئاو هه رۆشتووه کان (ئاوی به ری) ده بینریت. له م بواره دا ده توانریت ئاماژه به پیکه و تننامه نیوان په که تی سو فیه ت و ئێران بکریت. مه به ست له م یاسا و پینماییانه، ئه و په ری سوود وهرگرتن له ئاو و کونترۆل و پووبه پووبوونه وهی کاریگه ریه تیکه ره کانی ئاوه له کاتی پوودانی لافاوه کانه. له لایه کی تر، ئێران و عێراق کاتی که زۆرتین پیوستیان به ئاوه وه هه یه بۆ کشتوکال، ئه و کاته یه که له پێژه ی دابارین به شیوه ی سروشتی که م ده بته وه. بۆیه سازکردنی به نداو و خه زکردنی ئاو، باشترین پیکه یه بۆ چاره سه رکردنی ئه م کیشه سروشیه دا. هه ره ها به گوێره ی بابه تی (6) شه شمی په یماننامه ی کارس، ئێران و عێراق ده توانن بۆ برگرێکردن له رامالین و پووجونی که ناری پووباره کان، دیواریکی به ردی سروشتی یان دیواری ده سترکد سازیکه ن. به مه رجیک که لایه نی به رامبه ردا ئاگادار بکه نه وه. له بابه تی (7) هه وته می پیکه و تننامه ی ئاوی (هیرمه ند) یش، پیشبینی بووه که به مه به سستی به وکردنی به سنینی پووبار، هه رجۆره داموده زگایه که پیوست بیته، له دوا ی لاری نه بوونی هه ردوو لا، پیک به یندریت. به گوێره ی بابه ته کانی (9 و 10) ی په یماننامه ی (1957) ی نیوان ئێران و په که تی سو فیه تی جارن که په یوه ست بوو به ئاسایشی سنووریه وه، بۆ پاراستنی لیواری پووباره کان که توشی رامالین هاتبوون، ئه گه ریته و هه ر دوو لا پازی بوون، لیواری پووباره سنووریه کان به دیواریکی به ردی سروشتی یان ده سترکد، ده پارێزریت. له پووباره سنووریه کان به شیوه یه کی تریش سوودیان لی ده بینریت، ئه ویش به ره مه هینانی کاره بایه له هیزی ئاو. له پۆژه لاتی ناوه راست ته نها دوو گرپیه ست له م بواره دا واژوو کراوه که په کیکیان په یوه ست به رووباری (یرموک) له

نیوان ولاتانی ئۆردن و سووریا و ئه وی تریان په یوه ست به پووباری (ئاراس) له نیوان ئێران و روسیا. به گوێره ی گرپیه سستی سالی (1957) ی، ئێران و په که تی سو فیه ت پیکه و تن نامه له سه ر سازکردنی داموده زگا هیدرولیکیه کان له سه ر پووباری ئاراس، سازکردنی ئه م داموده زگایانه له سالی (1963) ده سستی پیکرد و له سالی (1971) کۆتایی پی هات. ئه م دامه زراوانه، (4400) کیلووات کاره با به ره م ده هینن که به شیوه ی په کسان له نیوان هه ردوو ولات دابه ش ده کریت (هوشنگ مه دوی. 1375. ل. 58) هه ره ک باسی لیکرا، له پیکه و تننامه ی واژوو کراوی نیوان عێراق و ئێران، هه چ یه که له م بابه تانه ی که له سه ره وه ئاماژه یان پیکرا، نه که وتووه ته به ریاس و پیکه و تنی له سه ردا نه کراوه. ته نها له بابه تی (3) سی نه بیته، ئه وه ش به شیوه ی گشتی و ناروون، ته نیا ئاماژه به پۆژه هاو به شه کانی هه ردوو ولات و سازکردنی دامه زراوه کان کراوه، که له وانه یه مه به ست هه مان داموده زگا دامه زراوه کانی په یوه ست به پیوانه کردنی ئاویته.

6. ده ره نه چام

ناکری ناکۆکی سه باره ت به به کارهێنای ئاوی پووباره سنووریه کان له ناوچه ی پۆژه لاتی ناوه راست به بی پره چا و کردنی پرس و کیشه میژوویه کان و پیوه ندیه سیاسیه کانی نیوان ولاتان، تاوتوی بکریت. بۆیه پیوسته ئاماژه به چه ند خال سه باره ت به هه لسه نگاندنی شیوازی یاسایی سوود وهرگرتن له ئاوی پووباره سنووریه کان بکریت:

- هه موو پیکه و تننامه کان له پۆژه لاتی ناوه راست، به شیوه ی دوولایه نه ئاماده کراوه و له دوا ییدا واژوو هه ردوو لایه نی له سه ردا یه و ته نانه ت یه ک پیکه و تننامه ی چه ند لایه نه سه باره ت به کارهێنای ئاوی پووباره سنووریه کاندان دروست نه بووه. هه ربۆیه به نه ما قبول کراوه کان له سه ر ئه م پیکه و تننامه، ته نها به شیوه ی تیوریدا ماوه نه ته وه، و ولاته کان هه چ کات ئه وه ده رفه ته یان بۆ نه ره خساوه که توانا کانیان بۆ چاره سه رکردنی کیشه چه ند لایه نه کان له بواری ئاوا به کرده یی تا قی بکه نه وه.

- تائیسنا له پۆژه لاتی ناوه راست، له بواری پۆشوینه نیوده وه له تیه کان و پیکه هینانی دامه زراوه یه کی یاسایی گونجاو که وه کۆ سه رچاوه ی یاسایی نیوده وه تی، بتوانیت به شیوه ی هه مه لایه نه کیشه کانی په یوه ست به چه ونیه تی به کارهێنای ئاو له بواری ئاوه هاو به شه کانی نیوان چه ند ولات، تاوتوی و چاره سه ربکات، هه ولیکی جدی و بنیاتنه رانه نه دراوه.

- به گوێره ی پینمایی و به نه ما کانی یاسا نیوده وه له تیه کان، لارکردنه وه ی په وتی ئاوی پووباره کان له لایه نه ده وه ته کانی سه رووی پووباره کان به جۆریک که ببیته هۆی گه یشتنی زیان به

نیوده‌له‌تیه‌کان بووه و به‌هیچ‌شپوه‌یه‌ک نه‌بووه به‌هوی که‌می ریژه‌ی ئاوی ده‌ربازوو به‌عیراق و گه‌یشنی خه‌ساره‌ت به‌م ولاته. ئیستاش ئه‌و کومیسونه‌ی بریار بوو له‌ سالی (1977) دا پیک به‌ئیریت، پیکه‌ئینراوه که به‌گویره‌ی بابه‌تی (3) سیه‌می ریکه‌وتننامه‌ی (1975) ی په‌یوه‌ست به‌ به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان بوئه‌وه‌ی به‌شی هه‌ریه‌ک له‌ دوو ولات له‌ ئاوی ئه‌م پووبارانه‌ دیاری بکات.

- ئیران پی‌ وایه‌ ره‌فتاری له‌گه‌ل عیراق هه‌میشه‌ ته‌ک لایه‌نه‌ بووه و هه‌میشه‌ له‌قازانجی عیراق دابوو و پیوسته‌ پیداجوونه‌وه‌ له‌م ره‌فتاره‌ بکریت. ئیران له‌دوای شه‌ری (8) ساله‌ که نه‌ته‌وه‌یه‌گرتوو‌ه‌کان ده‌وله‌تی عیراق به‌ پلامارده‌ر له‌ قه‌له‌مدا، به‌جیدی به‌دوای بابه‌تی وه‌رگرتنی سه‌زای شه‌ر (غرامه‌) له‌عیراقدا نه‌چوو. که نه‌ته‌وه‌ یه‌گرتوو‌ه‌کان ریژه‌ی ئه‌و زیانه‌ی که له‌شه‌ردا وه‌به‌ری ئیران که‌وتوو، نزیکه‌ی (97) میلیارد دلار راگه‌باند، له‌حالی‌کدا ده‌وله‌تی ئیران راگه‌باند ئه‌م ریژه‌یه‌ (1000) میلیارد دلاره‌. به‌دوادا نه‌چوونی بابه‌تی وه‌رگرتنه‌وه‌ی ئه‌م سزایه‌ له‌لایه‌ن ئیرانه‌وه‌ بوو به‌هوی ئه‌وه‌ی که عیراق ده‌ستپیشخه‌ری بکات و ریکه‌وتننامه‌ی (1975) ی تایبه‌ت به‌ سنوری ده‌وله‌تی و نیازیاکی جیرانیه‌تی بخاته‌ ژیر پرسسار (جعفری ولدانی. 1387. ج. 24).

7. پيشنیه‌کان

سه‌باره‌ت به‌ریکه‌وتننامه‌ی په‌یوه‌ست به‌ چۆنیه‌تی به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان پیوسته‌ که:

- دیاری بکریت ئایا عیراق هیشتا به‌م ریکه‌وتننامه‌ی پابه‌نده‌ یان نه‌، ئه‌گه‌ر پابه‌نده‌، بۆچی له‌ریکه‌وتننامه‌ی (1975) دا، له‌ (3) سی‌ پروتوکۆل و (4) ریکه‌وتننامه‌، ته‌نها جه‌خت له‌سه‌ر جیبه‌جی کردنی ئه‌م بابه‌ته‌ی به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان ده‌کات.

- ئیران پیوسته‌ به‌لایه‌نی عیراقی به‌راشکاوی راگیه‌نیت که عیراق ناتوانیت ته‌نها داوی جیبه‌جی کردنی یه‌ک بابه‌ت له‌ ریکه‌وتننامه‌ی (1975) بکات که‌ته‌نها له‌ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی دایه‌ عیراق به‌دواداچوون بۆجیبه‌جی کردنی ریکه‌وتننامه‌ی په‌یوه‌ست به‌ که‌شیوانی له‌ پووباری ئه‌روه‌ند ناکات له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌ به‌رژه‌وه‌ندی دا‌نیه‌.

- ریکه‌وتننامه‌ی په‌یوه‌ست به‌به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان، به‌لگه‌ی براوه‌یی ئیرانه‌. و پیوسته‌ ئه‌م به‌لگه‌ی به‌باشی به‌کار به‌ئینیت. ئیران پیوسته‌ جیبه‌جی کردنی ئه‌م به‌شه‌ له‌م ریکه‌وتننامه‌یه‌ که‌سه‌باره‌ت به‌ به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کانه‌، به‌ دوا‌دا به‌خات وگرێ‌ بداته‌وه‌ به‌: جیبه‌جی کردنی په‌یمانامه‌ی دیاریکردن و نیشانه‌دانانی سه‌رله‌نوێ سنوری و شکانی

ده‌وله‌تانی خوارویی پووباره‌کان، قه‌ده‌غه‌یه‌. و هیچ ده‌وله‌تیک مافی ئه‌وی نیه‌ که به‌جۆریک له‌دۆخی سروشتی ولاتی خۆی گۆرانکاری بکات که‌ببیته‌ هۆی گه‌یشتنی زیان به‌ده‌وله‌تی دراوسی (W.E.Hall. 1924.p. 78). به‌گویره‌ی ریئیمایه‌کانی یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کان، ده‌وله‌تیک که له‌گه‌ل ده‌وله‌تیک تر له‌ سه‌ر قه‌راخی پووباریکدا هاویه‌شن، هه‌رکامه‌یان له‌سه‌ر هه‌ر پۆژه‌یه‌ک که ببیته‌ هۆی گه‌یشتنی زیان به‌ ولاته‌که‌یان، مافی فیتو یاخود ره‌تکردنه‌وه‌ی هه‌یه‌. نموونه‌یه‌ک له‌سه‌ر به‌کاره‌ینانی ئه‌م بیردۆزه‌، له‌ داواکاری نیوان بولیفا و شیلی له‌سه‌ر پووباری (مامۆر) له‌سالی (1921) بوو.

- هه‌لسوکه‌وتی ئیران سه‌باره‌ت به‌ پووباره‌ سنوریه‌کان به‌گویره‌ی یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کان بووه‌. ده‌وله‌تی ئیران هه‌م به‌تیوری و هه‌م به‌کرده‌یی پابه‌ندبوونی خۆی به‌م یاسا و ریئیمایانه‌ نیشان داوه‌. هه‌ر بۆیه‌ له‌سالی (1975) دا، گریبه‌ستیک بۆ دابه‌شکردنی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان له‌گه‌ل عیراقدا واژوو کردوو که له‌قازانجی عیراق و به‌دژی ئیران دایه‌.

- ئیران هیچ کرده‌وه‌یه‌ک که پیچه‌وانه‌ی ریکه‌وتننامه‌ی (1975) په‌یوه‌ست به‌ به‌کاره‌ینانی پووباره‌ سنوریه‌کان بیت، ئه‌نجام نداوه‌. له‌راستیدا عیراق به‌هۆی به‌کاره‌ینانی نادروستی ئاو و نوێژن نه‌کردنه‌وه‌ی به‌نداوه‌کان و که‌ناڵه‌کانی گواستنه‌وه‌ی ئاو که به‌هۆی بوردمانه‌کانی هاوپه‌یمانانه‌وه‌ زیانیان پی‌ گه‌یشتبوو، داوا ده‌کات که پووبه‌پووی که‌م ئاوی بوه‌ته‌وه‌. له‌حالی‌کدا ئه‌گه‌ر به‌شپۆزی گونجاو له‌سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کانی سوودوه‌ریگریت و به‌نداوه‌کان و که‌ناڵه‌کانی گواستنه‌وه‌ی ئاو نوێژن بکاته‌وه‌، پووبه‌ری ئه‌و زه‌ویانه‌ی که ده‌که‌ونه‌ به‌رئاو بۆ ئاودیرکردن دوو ئه‌وه‌ندی ئیستای ده‌بیت (وزارت امور خارجه‌ ایران. 1385. ج. 18). عیراق ده‌لێت توشی وشکه‌سال بووه و چاوه‌پوانی وه‌رگرتنی ئاوی زیاتره‌ له‌ ئیران (له‌چاوپیکه‌وتنی وه‌زیره‌کانی ئاوی ئیران و عیراق له‌سالی (1388) کوچی، ئیران ئاماده‌یی خۆی ده‌ربری تا له‌ باری گواستنه‌وه‌ی ئاوی شیرینی قوتوو به‌ندکراو له‌گه‌ل ده‌وله‌تی عیراقدا هاوکاری بکات (رۆژنامه‌ی ئیران، 6 مانگی ئابان، 1388 ک). ئه‌وه‌ی سه‌ره‌نچراکیشه‌ ئه‌وه‌ی که عیراق داوای به‌کاره‌ینامی ئاوی ئه‌و پووبارانه‌ ده‌کات که له‌چوارچێوه‌ی ریکه‌وتننامه‌ی سالی (1975) دا ناگونج و له‌وی هه‌ر باسیان لی‌ نه‌کرایه‌ عیراق داواکاری هه‌یه‌ له‌سه‌ر به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌کانی (که‌رخه‌ وکارون). w.w.w. Khabar Online. Ir/ news-19295.aspx). عیراق باسی ئه‌وه‌ ده‌کات که (به‌سه‌ر) توشی وشکه‌سالی بووه، له‌ کاتیدایه‌ که ئیرانیش به‌ده‌ست که‌می دابارینه‌وه‌ ده‌نالینیت. ره‌فتاری ئیران سه‌باره‌ت به‌ به‌کاره‌ینانی ئاوی پووباره‌ سنوریه‌کان به‌ گویره‌ی بانه‌ماکانی یاسا

W.E.Ken Wortly.(1960).Joint Development of Int'l Waters, American Journal of Int'l Law, vol. 24.
W.E.Ken.Wortly.(1960).Joint Development of Int'l Waters, American Journal of Int'l Law, vol. 24.
W.E.Hall:(1924),Int'lLaw,Pearce Higgins, Oxford.

ئیران و عیراق و ریککه و تننامه‌ی نیوان ئیران و عیراق سه‌بارت به یاسا و رینماییه‌کانی پیوه‌ندی دار به که‌شتیوانی له پروباری نه‌روه‌ند و هه‌روه‌ها وه‌رگرتنی سه‌زای شه‌پ له‌عیراق. له‌به‌رئه‌وه‌ی که هه‌روک پیشتر باسی لیکرا، ئه‌م ریککه و تننامه وه‌کو پاکجیکه و ناکری له‌پاکجیک دا، یه‌ک به‌شی تاییه‌ت هه‌لبژئیردریت.

2.8. سه‌رچاوه فارسیه‌کان:

اداره کل امورحقوقی و معاهدات و وزارت امور خارجه (۱۳۶۲) رژیم حقوقی رودخانه های مرزی و بین المللی.
اطلاعات سیاسی - اقتصادی (۱۳۸۸) سال بیست و سوم، شماره ۲۶۳-۲۶۴.
جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۷). "بررسی عهدنامه ۱۹۷۵ ایران و عراق" اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره: ۲۴۸-۲۴۷.
جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۶). "بررسی تاریخی اختلافات مرزی ایران و عراق، چاپ سوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۷). "بررسی عهدنامه ۱۹۷۵ ایران و عراق" اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره: ۲۴۷-۲۴۸.
سفارت جمهوری اسلامی ایران، برن (۱۳۷۳). "خاورمیانه و بحران آب ها"، مجله سیاست خارجی، سال هشتم، شماره 3.
ضیایی بی‌گدلی، محمدرضا (۱۳۷۹). "حقوق بین الملل عمومی، تهران: گنج دانش.
فرشاد گهر، ناصر (۱۳۶۷). "نظام حقوقی رودهای بین المللی و ارون رود، تهران دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
فخاری، غلامرضا (۱۳۷۱). "اختلاف دولتین ایران و افغانستان در مورد رود هیرمند، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی
کلانتری، فتح الله (۱۳۹۵). "نقش عوامل مؤثر ژئوپالی‌تی‌کی بر راهبرد دفاعی - امنی‌تی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات از مبدأ سرزمینی عراق" رساله دکتری دانش‌گاه عالی دفاع ملی بهار.
گزارش موسسه مطالعات استراتژیک لندن (۱۳۷۲) آب، امنیت و خاورمیانه، ترجمه پیروز ایزدی، تهران: دانش‌گاه امام حسین.
گنجی، منوچهر (۱۳۴۸). "حقوق بین الملل عمومی، تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران.

وزارت امور خارجه ایران (۱۳۵۵) و عراق، تهران ۱۳۵۵.

هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۷۵). "سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی، تهران: نشر البرز

عزت‌ی عزت‌الله، و محمدحسن نامی، (1387) بررسی و تحلیل ژئوپالی‌تی‌کی مرزهای ایران و عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی، رساله دکتری، دانش‌گاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران.

3.8. مانی‌پره نه‌نته‌رنی‌تی‌ه‌کان:

w.w.w. Khabar online. Ir/news-19295.aspx

www.fao.org.

www. Worldometers.info.

Http. //en wikipedia. org. Wili Convention on The Law of Navigational Uses of International Watercourses.

8. لیستی سه‌رچاوه‌کان

1.8. سه‌رچاوه ئینگلیزیه‌کان:

Carretson, A.H.Hayton (1976), R.D.O linstead, C.Y. eds: The Law of int'l Drainage Basins, (N.Y. University School of law).
Carretson, A.H.Hayton (1976), R.D. Olmstead, C.Y. Ed: The Law of int'l Drainage Basins, (N.Y. University School of law).
Carretson, A.H.Hayton (1976), R.D.O linstead, C.Y. Ed: The Law of int'l Drainage Basins, (N.Y. University School of law).
Carretson, A.H.Hayton (1976), R.D.O linstead, C.Y. Ed: The Law of int'l Drainage Basins, (N.Y. University School of law).
Cheshire: The Law of Real Property, London-Butter Worth, 1962.□
Colombos, C.J. (1964).Int'l Law of the Sea, London.
General Assembly Resolution 5/229, Annex, Official Recordes of The General Assembly, Fifty- First Session, No. (A/51/49).
Institute of int'l Law, Yearbook, 1911 .vol.24.
James Simsarian,(1958),The Diversion of Waters Affecting the United States and Canada,American Journal of int'l Law, vol.32.
Joseph W.Dellapenna.(2003).“The Law of International Water sources: Non Navigational Uses”, American Journal of International Law.
Joseph W Dellpanna and Joyeeta Gupta.(2009).The Evolution on The Law and Politics of Water, Netherlands.
Majid khadduri :(1975), Major Middle Eastern Problems in Int'l Law,Washington.
Naomi saker,(1982)"Ecomic Relations Between Iraq and other Arab Gulf States "in Iraq: The contemporary state (ed.) Tim Niblock,London: Croom Helm.
Oppenheim (1955), L:int'l Law, vol.1 (Pearce).H.LauterPacht, London.
Stephen C.Mc Caffrey (2001),The Law of International Water sources: Non Navigation Uses: New York: Oxford University Press.
Stephen C.Mc Caffrey (2001), The Law of International Water sources: Non Navigation Uses: New York: Oxford University Press.
Smith H.A.(1951).The Economic use of The int'l River, London, king.
U.N.Convention on The Law of The Non- Navigational Uses of International Watercourses.1997.Copyright of United Nations 2005.

القوانين المحلية والدولية الخاصة بالأنهار الحدودية: أنهار الحدودية بين إيران والعراق النموذج.

الملخص:

يواجه العالم اليوم، أزمة المياه، وتعد الأنهار أحد المصادر الرئيسية لأمدادات المياه، بما في ذلك عاملاً مهماً في التفاعلات الاقتصادية والسياسية بين البلدان التي تشترك في نهر واحد أو أكبراً من حياض الموقع الجغرافي، وبسبب وجود الفجوة والاختلاف بين هذين البلدين في استغلال مياه هذين الأنهار، تظهر عوامل عدم التوافق على تقاسم مياهها، ما يؤدي إلى حدود الصراعات والجدف المتزايد على موارد المياه، ويمكن في هذا السياق توجييح الجوانب القانونية لهذه الاختلافات وتوجييح حقوق وسلطات الدول الساحلية، بحيث تكون هذين الجوانب من وسائل حل التوترات ومنع حدودها، ما يؤدي إلى التنمية المستدامة لحواسم الأنهار والإدارة المتكاملة للموارد المائية وحماية البيئة بشكل أفضل، ومن الأهمية بمكان دراسته المزاها والفرق القانونية التي تحكم استغلال المياه المشتركة أمر ضروري لتمهيد الطريق من أجل التوصل إلى إتفاق دائم، وذلك من خلال مراعاة النقرات الأربع الرئيسية المتعلقة باستغلال المياه الإقليمية، وهي: السيادة المطلقة، والسلامة الإقليمية، وتقاسم البلدان لمياه النهر، والاستقلال الإقليمي الذاتي المحدود، ويستند القانون الدولي أساساً على المبدأ الرابع من السيادة الإقليمية المحدودة. ويُقبل اليوم مبدأ السيادة الإقليمية كمبدأ قانوني عام وواقع للعام الحالي، إذ أن الاتفاقات الدولية وبراءة علماء وخبراء القانون الدولي والمحاكم الدولية والقرارات التي تتخذها المنظمات الدولية تشير إلى أن الحكومات تتصرف على أساس مبدأ الحكم الإقليمي الذاتي.

الكلمات الدالة: الماء، الأنهار، الأنهار الحدودية، القوانين الدولية، اتفاقية 1975

Domestic and international law for Transboundary Rivers: case study of Iran and Iraq border Transboundary Rivers

Abstract:

Nowadays the world is facing water crisis, and people in the world face severe water scarcity. Rivers as one of the primary sources of water supply play an essential role in the environmental and strategic interactions of the countries. In the scarce water period, sharing rivers can potentially cause problems in terms of water resources usage between countries. The lack of suitable agreement between countries may increase the problem of water usage. In this situation, water-scarce in a country leading to the conflict and pressure on water resources. Having the rights and laws regarding water usage and requirements can solve these problems and tensions. Besides achieving sustainable development, environmental protection, and integrated water resources management, the investigation of water resource laws is necessary to make sustain and stable agreement. From the four main theories concerning the exploitation of frontier waters, namely absolute territorial sovereignty, territorial integrity, state's cooperation of rivers usage, and limited territorial sovereignty, international law mainly relies on the limited territorial sovereignty. Investigation of the international agreements, opinions of international law experts, international court laws, and decisions made by international organizations indicate that governments act mainly on the principle of limited territorial sovereignty. This principle generally emphasizes on this point that the countries nearby the frontier water resources should have legal and fair rights to use these water resources.

Keywords: water, Rivers, Transboundary Rivers, International law, 1975 Agreement.